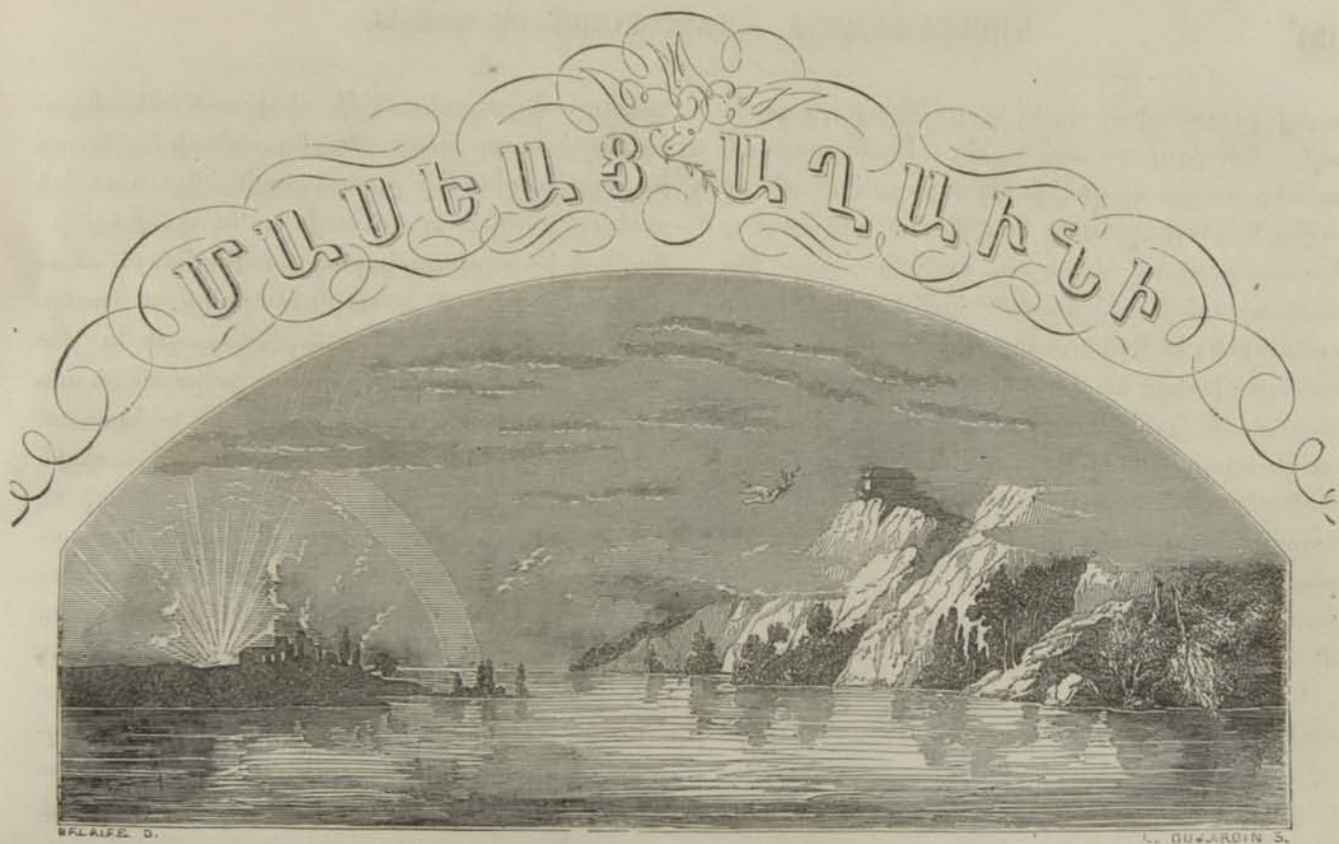

ՄԱՍԵԱՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Ա. ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ՄԵԾԱՊԱՏԵՐԻ ՊՕՂՈՍ ԱՄԻՐԱՅ ՏԱՏԵԱՆ Ի ՓԱՐԻՉ.

Օսմանեան տերութեան կայսերական վառօղա-
րանաց վերատեսուչ՝ մեծապատիւ Պօղոս ամի-
րան, արեւելեան պատերազմին պիտոյիցը հա-
մար քանի մը ամսէ ի վեր Փարիզ ու Լոնտրա
եկած էր : Ինչպէս որ կրկայէ իր բարձր աստի-
ճանին ու կարեւոր պաշտօնին, օսմանեան տե-
րութեան օգտին ու պատուոյն համար ամէն
պէտք եղած ջանքը, մտադրութիւնն ու գործու-
նէութիւնը անպակաս ըրաւ . միանգամայն՝ ինչ-
պէս որ Տատեան հոյակապ պատկառելի ազգա-
տոմբին համբաւը կը պահանջէր՝ ոչ երբէք մոռցաւ
այն գեղեցիկ ազգասիրութիւնն ու բարեպաշտու-
րիւնը որ իրեն՝ եւ իր փառաւոր նախնեացն ու
արեւակցացը սեպնական ժառանգութիւն մը դար-
ձած են :

Յուշիսի մէջ Գաղղիոյ վեհափառ Կայսեր հետ
տեսնուեցաւ Թիւլիքիի պաշտօնը : Կայսրը շատ

մեծարանօք ընդունեցաւ զինքն ու օսմանեան
տերութեան զինարաններուն վրայ զովասանքով
խօսեցաւ հետը : Գիտէր Կայսրը քե Պօղոս ամի-
րան Հայ է ազգաւ, եւ միանգամայն իր բազաւո-
րին հաւատարիմ պաշտօնեայ . մեր ազգին վրայ
արդէն ունեցած բարի համարումը աւելցաւ՝ տես-
նելով որ այսպիսի պատուաւոր իշխանաւորներ
ունինք, եւ նորէն զովեց վեհափառ Արքային
իմաստուն եւ վեհանձնական ընտրութիւնը՝ որով
նր որ արդիւնք, հաւատարմութիւն, ճարտա-
րութիւն ու գործունէութիւն տեսնէ՝ անխտիր կը-
խրախուսէ ու կը վարձատրէ :

Տատեան ամիրան անցեալ տարի Փարիզ եկած
ատենը տեսնուեւ էր նաեւ Փարիզու Գերապա-
տիւ Արքեպիսկոպոսին հետ, եւ իր ազնիւ
պայագատները ներկայացուցեր էր անոր օրհնու-
րեանը : Այս տարի ալ հետը տեսնուելու որ գնաց՝

աւելի ընտանեկան սիրով ընդունելութիւն գտաւ այն մեծարգոյ առաջնորդէն : Խօսակցութեան առեւեր քաղցր ու զովելի հետաքրքրութեամբ մը ուզեց Արքեպիսկոպոսը տեղեկանալ թէ արդեօք Լուսաւորջական եկեղեցւոյ դաւանութիւնը ինչ տարրերովն ունի հոգովմեական եկեղեցւոյ դաւանանքէն . եւ Պօղոս ամիրային կողմանէ բարգժանօրէն խօսող անձին տուած համառօտ բացատրութենէն հասկընալով որ տարրերովնները աւելի արտաքին են քան թէ ներքին, եւ անհամաձայնութիւնները ոչ այնչափ հաւատոյ բուն վարդապետութեանց մէջ են՝ որչափ արարողութեանց օրինաւոր պէսպիսութեան ու քանի մը բառերու այլ եւ այլ մտօք հասկըցուելուն վրայ, մեծ ուրախութիւն ցուցուց :

Այն տեսութեան մէջ եղած խօսակցութիւններէն առիթ առնելով ազգասէր ամիրան, ու ցաւագին սրտիւ հաստատուելով իր կարծեացը մէջ՝ թէ եւրոպացի աստուածաբանի ց անգամ (բող թէ հասարակ ժողովրդոց) մեր ազգը *հերձուածող*, *հերեւիկոս* եւ *ձողորեալ* անուանելը ոչ թէ զիտութեամբ է եւ ոչ ստոյգ տեղեկութեամբ, հապա ընդհանուր եւ վեր ի վերոյ տեսութեամբ միայն, եւ թէ քանի մը ազգատեաց կամ շոշոքորք անձանց եւ կուսակցութիւններու՝ եւրոպացւոց տուած անկատար եւ ծուռ տեղեկութիւններն են միայն այս բանիս պատճառ, կամեցաւ գրով տալ նոյն ատենախօսութիւնը Փարիզու արքեպիսկոպոսին եւ ուրիշ գաղղիացի եկեղեցականաց . ուստի եւ տպագրած տետրակմը ներկայացուց անոր սեպտեմբեր ամսոյն Տին, եւ կրկին կրկին շնորհակալութիւն եւ օրհներգ ընդունեցաւ ճշմարտասէր առաջնորդէն :

Նոյն տետրակը հայերէն բարգժանութեամբ հանդերձ կընրատարակենք անա ամսագրոյն մէջ՝ իբրեւ ազգայնոց եւ օտարաց օգտակար տեղեկութիւն : Յուսանք թէ մեր ազգասէր եւ բարեպաշտ ամիրային զովելի գործն ու ուղիղ դիտաւորութիւնը ուղղութեամբ հասկընան ամենայն բարեսէրք, եւ արժանաւոր գովասանքով հոջակէն իր արդէն աշխարհաքարոզ եղած անունը ի պարձանս ազգիս Հայոց եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ :

Իսկ մենք որ մասնաւոր կերպիւ ականատես եւ վայելող եղանք այս միջոցիս նոյն պերճապատիւ ամիրային վեհանձնական եւ ազգասիրական պաշտպանութեանն ու զբասէր առատաձեռնութեանը, պարտական ենք յայտնել հրապարակաւ մեր իրեն ունեցած երախտագէտ շնորհակալութիւնը :

Պօղոս ամիրան Մուրատեան վարժարանին մէջ

պատահած գայրակղական շփոթութիւններէն քանի մը օր ետքը հասաւ Փարիզ, ուստի եւ չկրցաւ իր ազդեցութեամբը՝ ըլլալու չարիքներուն առջին առնուլ՝ ինչպէս որ յուսալի էր եւ փափաքելի : Սակայն իր արդարակորով դատմամբն ու անաշու մտքով ըրած քննութիւններովը լաւ հասկըցաւ թէ այն խնդիրն *խակապէս աղգային* եւ մեծ խնդիր է, եւ ոչ պատահական ու տղայական անհամաձայնութիւն մը ի մէջ մեծաւորի եւ հպատակաց, ինչպէս որ թերեւամիտ մարդիկ ուզեցին հասկըցընել ազգայնոց եւ օտարաց : Ուստի եւ բանին խելութիւնը հասկընալէն ետեւ՝ դատափետեալ եւ զբարտեալ կողմին պաշտպան ու շատագով կեցաւ բանիւ եւ գրով՝ ինչպէս որ իր արդարասէր բնաւորութեանը կըմայլէր : Բայց անով ալ զո՞ն չեղաւ : Նայեցաւ որ այն վարժարանին մէջ տարիներով ազգին բարոյն համար աշխատած մարդիկ, ու աշխատանքին ճանչնալու ուրիշներէն աւելի պարտական անձանց կողմանէ անլուր ապերախտութեամբ մերժուած մարդիկ, փոխանակ գլուխին մեկդի քաշելու եւ մնացած կեանքերին ամէն մտմտութեւ թերեւս նորանոր ապաշնորհութիւններ կրելու վտանգներէ ազատ անցընելու, ազգին սիրոյն համար մինչեւ ի սպառ նահատակիլ կուզեն, քաջալերեց զանոնք եւ ամէն տեսակ ձեռնառութիւն խոստացաւ իր եւ իրեն պէս ազգասիրաց կողմանէ : Ճանչցաւ թէ որչափ հարկաւոր եւ օգտակար էր Փարիզու մէջ նոր վարժարանի մը գտնուիլը՝ ուր Մուրատեան վարժարանէն կամաւ քան թէ ակամայ դուրս մնացած պատանիք կրթութեան եւ ուսման բարիքը վայելին ազգային խնամակալութեամբ . եւ իբրեւ առհաւատեցաւ իր համոզմանն ու վստահութեանը՝ բաւական մեծ գումար մը նուիրեց այժմէն ի դիւրութիւն սկզբնական ծախսոց . որով եւ ինքն եղաւ այն վարժարանը հիմնող առաջին եւ բազմաթիւն բարերարաց մէկը, օրինակին ընելու ազդեցութեանը կողմանէ ալ անշուշտ առաջինը : Նքէ յիշաւ այն կերպով ծաղկի եւ յառաջանայ Արեւելեան Բազմալեզու Վարժարանն որ կարելի ըլլայ մէջը ոչ միայն լիարժակ աշակերտներ շատ ունենալ, այլ եւ վեհամասն ամիրային փափաքանացը համոմատ՝ քանի մը աղքատ բայց ընտիր ազգային պատանիներ ալ դաստիարակել, յայտնի է թէ Մեծապատիւ Տատեան ամիրան հայրագիր եւ բարերար պիտի ճանչցուի այն պատանեկաց, որոնց ծնողացն ու նոյն իսկ պատանեաց օրհներգները լիարեան գոհութեամբ պիտի ընդունի որդւոց որդի, եւ իր պատուական Ազգատոնմը

պիտի փառաւորուի յաւիտեան : Այս բարեաց
գործակից գտնուիլը միայն պիտի ըլլայ : Եւստ մեր
կողմանէ արժանաւոր նշան մը այն շնորհակա-

լութեան որ կը փափաքինք ցուցնել ազգասէր
Ամիրային :

Վառդգասեան Պօղոս ամիրայ Տատեան .

ԱՌ ԳԵՐԱՊՍՏԻՒ ՏԷՐ ՍԻՊՈՒՐ

ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՓԱՐԻՉ ԳԱՂԱՔԻ .

Սրբազան Տէր .

Ձեր Մեծութեանը երկրորդ անգամ այցելութեան եկած
ատենս ինձի ըրած բարեսէր եւ յիշատի քրիստոնէական
դուստրութիւննիդ, եւ հայրական սրտաբուրդիս խօսքերով իմ
վրաս եւ բոլոր ազգատոնմիս վրայ հայրապետական օրհնու-

A SA GRANDEUR MONSEIGNEUR SIBOUR

ARCHEVÊQUE DE PARIS, ETC., ETC.

MONSEIGNEUR,

L'accueil bienveillant, vraiment chrétien, que Votre
Grandeur m'a fait lors de ma dernière visite, et l'effu-
sion avec laquelle votre cœur paternel a répandu sur
moi, ainsi que sur toute ma famille, la sainte bénédiction

բիւն սփռելով՝ կրքաջալերեց զիս որ Ձեր Մեծութեան անաշտա-
քնութեանը յանձնեմ առաջիկայ Տեղեկութիւնը :

Վ. Հ. Գարբիէ Արքեպիսկոպոսի վարդապետը որ զիս Ձեր Մե-
ծութեանը ներկայացուց, այն օրը Ձեր հրահրանքը քանի
մը բացատրութիւններ տուաւ բերնով այն խնդիրներուն վրայ
որ մեր ազգային եկեղեցին ընդհանրական եկեղեցիէն բաժ-
նուածի պէս կերեցընեն : Այն բացատրութիւններն այնպէս
յստակ ու այնչափ հիշող էին որ Ձեր Մեծութիւնը ամենեւին
չզանդաղեցաւ ըսելու որ « Երէ Արքեպիսկոպոսի վարդապետին
ըսածները համաձայն են ճշմարտութեան, — ինչպէս որ հա-
մոզուած եմ —, մեր եւ ձեր եկեղեցեաց դասանանքին մէջ
էական տարբերութիւն մը չկայ, Հայաստանեայց եկեղեցին
այ գրեթէ նոյն համեմատութիւնն ունի Հռովմայ մեծի եկեղե-
ցային հետ » ինչ որ ունի զազգայական եկեղեցին, եւ հրամանքդ
այ ինձի պէս լաւ ուղղափառ եմ :

Այս լսելով մեծապէս ուրախացայ որ Ձեր Մեծութեան ան-
կողմնասէր վկայութեան շնորհիւր թէ ես եւ թէ իմ ազգային
եկեղեցիս ազատ կրմանք այն անձանց մեղադրութիւններէն
որ քիչ տեղեկութիւն ունին այսպիսի խնդիրներու. վասն զի
շատ մարդիկ կան՝ նոյն իսկ Գաղղիոյ եկեղեցականաց մէջ, որ
մեր վրայ մեծամեծ ու բանձր մոլորութիւններ կրղեն, եւ
հերձուածողի ու մինչեւ հերքութիւնի նախատական անունները
կուտան մեզի :

Երէ ճշմարիտ է այն խօսքն որ կրսեն թէ աղիտութիւնը մայր
է մոլորութեան, կարծեմ թէ ամենաճարկաւոր բան է փարա-
տել եւրոպացի մատենագրաց մօքէն այն մոլոր կարծիքն որ
Արեւելքի ամենէն զեղեցիկ, ամենէն հին եւ ամենէն ուղղափառ
եկեղեցիներէն մէկուն վրայ ունին :

Ուստի համարձակեցայ նոյն բացատրութիւնները քիչ մը
աւելի ընդարձակելով զիրանցընելու, եւ զազգայիս բարգմանել
տուի. չեմ երկրալիք ամենեւին, Սրբազան Տէր, որ հրամանք-
նիդ բոլորովին համաձայն պիտի գտնէք այս գրուածքը Ձեր
արդէն լսածին ու հաւանածին :

Ձեր շնորհած հաւանութիւնը երէ նոյն հաստատեք, այս
հաստատութիւնը ինձի եւ իմ սիրելի ազգիս համար անսպառ
աղբիւր մը պիտի ըլլայ այն օրնորեան որ տուիք ինձի, եւ
զոր նոյն կրթնողը բոլոր իմ արեւելեան դասակիցնե-
րուս համար :

Մեամ բազում մեծաբնօք Սրբազան Տէր,

Գերապատիւ Մեծութեանդ

Ամենախոնարհ ծառայ

ՊՕՂԱՍ ՏԱՏԵԱՆ

Արքունի Վարդապետ Յամանեան պետու-
թեան, Անդամ Ազգային ժողովոյ Հայոց Ի Կոս-
տանդնուպոլիս, եւ այլն, եւ այլն :

Ի Փարիզ, 25 Յունիսի 1855.

pastorale, m'encouragent à soumettre à l'examen impar-
tial de Votre Grandeur le présent mémoire.

Le R. P. Gabriel Aivazovsky, qui avait bien voulu me
présenter à Votre Grandeur, lui a donné ce jour-là, ver-
balement, sur son invitation, quelques explications au
sujet des questions qui semblent séparer notre Église na-
tionale de l'Église universelle. Ces explications étaient si
claires, si précises, que Votre Grandeur n'a pas hésité un
instant à reconnaître que si tout ce que le P. Aivazovsky
disait était conforme à la vérité, ainsi que vous en étiez
persuadé, au fond il n'y avait pas de différence entre la
croyance de notre Église et la vôtre; que l'Église ar-
ménienne se trouve vis-à-vis la grande Église de Rome
à peu près dans les mêmes rapports que l'Église galli-
cane, et que, par conséquent, je suis aussi bon catholi-
que que vous, Monseigneur.

J'étais tout heureux de me voir dès lors moi-même,
ainsi que mon Église nationale, grâce au témoignage de
Votre Grandeur, à l'abri de toute attaque des gens peu
instruits du fond de ces questions; car il y a beaucoup de
personnes, même parmi le clergé de France, qui nous
imputent des erreurs grossières, et nous qualifient des
noms odieux de *schismatiques* et même d'*hérétiques*.

S'il est vrai que l'ignorance est la mère de l'erreur, je
présume qu'il est nécessaire, indispensable, de dissiper
cette ignorance des écrivains de l'Europe qui les induit
en erreur sur le compte de la croyance d'une des plus
belles, des plus antiques et des plus orthodoxes Églises de
l'Orient chrétien.

J'ai donc pris la liberté de mettre par écrit, en les dé-
veloppant, ces mêmes explications; je les ai fait traduire
en français, et je ne doute nullement, Monseigneur,
que vous ne les trouviez tout à fait conformes à ce que
vous avez déjà entendu et approuvé.

Une confirmation de cette approbation donnée de la
part de Votre Grandeur, serait pour moi et ma chère na-
tion une véritable source permanente de la bénédiction
que vous m'avez accordée et que j'implore pour tous mes
coreligionnaires de l'Orient.

J'ai l'honneur d'être, Monseigneur,

De Votre Grandeur,

Le très-humble et très-obéissant serviteur

BOGHOS DADIAN,

Directeur des Poudreries impériales de Cons-
tantinople, membre du Conseil national
arménien, etc., etc.

Paris, ce 25 juin 1855.